

Мельникова М.В.²⁶

*д.е.н., доцент, Інститут економіко-правових досліджень НАН України
(Київ, Україна)*

<http://orcid.org/0000-0002-5342-622X>

Богаčov О.С.²⁷

*здобувач, Інститут економіко-правових досліджень НАН України
(Київ, Україна)*

<http://orcid.org/0000-0001-6610-9111>

ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СФЕРИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ПОСЛУГ МІСТА

У розвідці розглянуто особливості функціонування і розвитку сфери інформаційно-комунікаційних послуг міста в інституціональному аспекті. Визначено структуру інституційного середовища розвитку сфери інформаційно-комунікаційних послуг (ІКП) міста. Схарактеризовано основні інститути, що забезпечують діяльність сфери ІКП міста, і відповідні до них інституції. Оцінено вплив інституційних чинників на функціонування сфери ІКП міста. Розроблено пропозиції щодо формування інституційних умов розвитку сфери інформаційно-комунікаційних послуг міста.

Ключові слова: сфера інформаційно-комунікаційних послуг міста, розвиток, інституційне середовище, інституційні чинники, інституціональні умови.

Мельникова М.В.

*д.э.н., доцент, Інститут економіко-правових досліджень НАН України
(Київ, Україна)*

Богаčov А.С.

*соискатель, Інститут економіко-правових досліджень НАН України
(Київ, Україна)*

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ СФЕРЫ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ УСЛУГ ГОРОДА

Рассмотрены особенности функционирования и развития сферы информационно-коммуникационных услуг города в институциональном аспекте. Определена структура институциональной среды развития сферы информационно-коммуникационных услуг (ИКУ) города. Охарактеризованы основные институты, обеспечивающие деятельность сферы ИКУ города, и соответствующие им институции. Оценено влияние институциональных факторов на функционирование сферы ИКУ города. Разработаны предложения по формированию институциональных условий развития сферы информационно-коммуникационных услуг города.

Ключевые слова: сфера информационно-коммуникационных услуг города, развитие, институциональная среда, институциональные факторы, институциональные условия.

²⁶ Мельникова Марина Віталіївна, д.е.н., доцент, Інститут економіко-правових досліджень НАН України (Київ, Україна)

²⁷ Богаčov Олексій Сергійович, здобувач, Інститут економіко-правових досліджень НАН України (Київ, Україна)

Melnykova M.

*Doctor of Economic Science, Associate Professor, Institute of Economic and Legal
Research of NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine)*

Bogachov O.

*Competitor of Scientific Degree, Institute of Economic and Legal
Research of NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine)*

INSTITUTIONAL ASPECTS OF THE CITY'S INFORMATION AND COMMUNICATION SERVICES SPHERE DEVELOPMENT

Features of functioning and development of the sphere of city's information and communication services are considered in the institutional aspect. The structure of the institutional environment for developing the sphere of information and communication services (ICS) of the city is defined. The main institutes providing the activities in the sphere of city's ICS are characterized, as well as the corresponding institutions. The influence of institutional factors on the functioning of the sphere of city's ICS is estimated. The proposals have been worked out to create the institutional conditions for developing the sphere of information and communication services of the city.

Keywords: sphere of city's information and communication services, development, institutional environment, institutional factors, institutional conditions.

Актуальність проблеми. Сфера інформаційно-комунікаційних послуг (ІКП) поєднує підприємства-провайдери, які за допомогою комунікацій надають абоненту інформаційний потік (на підставі підключення до мережі Інтернет, IPTV і кабельного телебачення), що дозволяє задовольнити його відповідні потреби. Нині сфера ІКП налічує близько 300 підприємств-провайдерів, які надають послуги 2,4 млн. абонентів [1]. Як визначено учасниками конференції Pay TV in Ukraine 2017, на ринку платного телебачення нині спостерігаються негативні тенденції, які потребують рішень, спрямованих на забезпечення рівних умов ведення бізнесу, прозорості відносин між провайдерами та правовласниками, підтримки технологічної нейтральності та підвищення підприємницької культури [1]. Зазначеного неможливо досягти без розв'язання проблем інституційного характеру, включаючи вдосконалення нормативно-правової бази, дерегуляцію та подолання адміністративних бар'єрів, управління трансакційними витратами та контрактними відносинами, як на державному, так і на локальному рівні (у межах регіону та міста). Тому дослідження інституційних аспектів розвитку сфери інформаційно-комунікаційних послуг міста в інституційному аспекті є актуальним. Актуальність також підкреслюється тим, що місто одночасно з підприємством є найстійкішим інституціональним утворенням, тому на його території можливе створення умов для забезпечення підприємницької активності підприємств, які надають послуги, що пов'язано з високою щільністю потенційних абонентів, наявністю техніко-технологічних умов, розвиненістю мережі підземних комунікацій, можливостями залучення інвестицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток сфери та ринку ІКП розглянуто в працях вітчизняних і зарубіжних фахівців, зокрема Ю.І. Остапенко, У.Л. Гілки, В.В. Філюка, В.Н. Орлова, С.В. Гончаренко [3–7]. Ними визначено завдання законодавчої політики, особливості конкуренції та концентрація на телекомунікаційному ринку України, інвестування та конвергентного розвитку телекомунікаційних підприємств. У дослідженнях М.М. Хайкіна, А.Б. Крутика, О.А. Полухіної [8–9] розглянуто інституційні засади розвитку сфери послуг і регіонального сегмента ринку ІТ-послуг. У роботі [10] виявлено технологічні, економічні та організаційні особливості сфери надання ІКП у великому місті, однак інституційні особливості сфери ІКП залишилися поза межами дослідження, що обумовило вибір теми та визначило мету статті.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у виявленні та узагальненні інституційних особливостей сфери інформаційно-комунікаційних послуг (ІКП) міста, що впливають на її функціонування і розвиток.

Результати дослідження. Наявність інститутів є однією з умов існування і розвитку економічних систем, тому що вони дозволяють учасникам ринку діяти в правовому полі, конкурувати, співпрацювати і вступати у відносини обміну. Інститути в цілому регулюють діяльність учасників економічних відносин через обмеження та набір доступних альтернатив, що дозволяє мінімізувати кількість конфліктних ситуацій і домогтись ефективнішої координації дій. Стійкість інституту заснована на конкретних обмеженнях, що впливають на вибір рішення в певних ситуаціях.

Інститути формують інституційне середовище, основними показниками якого виступають щільність та ієрархічна структура. Щільність інституційного середовища визначається наявністю різноманітних інститутів, рівнем взаємозв'язків і контрактів між інститутами, їх здатністю реагувати й адаптуватися до зміни умов. Інституційне середовище сфери ІКП слід визнати недостатньо щільним та ієрархічно узгодженим, що пояснюється такими обставинами: по-перше, ринок ІКП має достатньо нетривалу двадцятирічну історію та перебуває на стадії становлення; по-друге, загальноекономічними проблемами, пов'язаними надвисокою рухливістю ринкового середовища, яка не дозволяє забезпечити адекватне оперативне реагування формальних інститутів на його зміни.

Ринок ІКП є соціально-економічним інститутом, який включає об'єкт та суб'єкт, систему контрактації, відповідні трансакційні витрати, формальні та неформальні обмеження. Структуру ринку ІКП як соціально-економічного інституту представлено на рис. 1.

Рис. 1. Структура ринку інформаційно-комунікаційних послуг як

Складено авторами на підставі даних [8; 10].

Нормативно-правове забезпечення щодо надання інформаційного потоку у сфері ІКП в Україні регулюється на основі Законів України «Про телебачення і радіомовлення», «Про радіочастотний ресурс України», «Про регулювання містобудівної діяльності». Технічне забезпечення надання, поширення та реалізації інформаційного потоку у сфері ІКП має особливості, які полягають у необхідності отримання дозволу на проектування і будівництво в органах місцевого самоврядування, узгодження проектно-кошторисної документації, оформлення ліцензії на технічне обслуговування, отримання будівельної ліцензії або укладення договору підряду з організацією, що має будівельну ліцензію, отримання ліцензії провайдера програмної послуги оформлення дозволу на початок будівництва і введення в експлуатацію інформаційно-транспортної мережі.

Розглянемо роль кожного з інституційних суб'єктів у процесі функціонування та розвитку сфери ІКП. Так, держава здійснює регулювання завдяки законодавчим, антимонопольним обмеженням, ліцензуванню, податковим пільгам, формуванню власних провайдерів. Державне регулювання спрямоване на підтримку підприємницької активності та зайнятості у сфері ІКП, встановлення тарифів, рівня концентрації і монополізації.

Органи місцевого самоврядування погоджують проекти розміщення в місті комунікацій провайдера, здають в оренду нежитлові приміщення та земельні ділянки для прокладки комунікацій, здійснюють контроль за виконанням умов договорів між провайдером і міськими структурами, включаючи дотримання правил розміщення підземних і наземних комунікацій при створенні та експлуатації кабельних мереж.

Підприємства провайдери проектують, створюють і обслуговують кабельні мережі, купують інформаційні потоки в магістральних провайдерів, формують пакети ІКП і надають їх абонентам. За територіальною ознакою провайдери поділяються на міжрегіональні, регіональні, міські та районні. На ринку ІКП міста звичайно діють майже всі види провайдерів, однак перевагами міста як стійкого інституційного утворення користуються переважно міський і міжрегіональний провайдери. Міжрегіональний провайдер володіє високотехнологічним обладнанням та високопрофесійним персоналом, надає послуги в декількох регіонах країни за єдиними тарифами та рівнем якості, забезпечує обслуговування абонентів на підставі безконтактної консультації та в спеціалізованих сервіс-центрах, які розташовані в кожному великому місті на території присутності. Міський провайдер, як звичайно, не відрізняється від міжрегіонального за рівнем технологічного обладнання та персоналу, але має переваги щодо можливостей подолання формальних і неформальних обмежень, пов'язаних із взаємодією з органами місцевого самоврядування.

Магістральні провайдери формують і продають інформаційні потоки міжрегіональним, регіональним, міським та районним провайдерам і передбачають продаж технологічно можливого максимуму інформаційних потоків за цінами, що формуються на ринку.

Власники підземних комунікацій (переважно телефонні компанії) надають можливість провайдерам прокладати кабель у підземних мережах, зокрема в телефонній каналізації відповідно до технічних умов, узгодженого проекту та укладеної угоди щодо оренди й технічного нагляду.

Отже, інституціоналізація діяльності підприємств-провайдерів заснована на взаємодії між економічними та інституційними суб'єктами, а також інститутом державного регулювання на принципах співробітництва та конструктивного діалогу. При цьому слід враховувати інституції (обмеження, що забезпечують зниження трансакційних витрат за рахунок організації, координації і стимулювання поведінки актора). Для цього використовуються методи та інструменти інституційного аналізу, який дозволяє виділити та оцінити характер формальних і неформальних обмежень, правил впливу на кількості та якості трансакції обороту послуг. При цьому визначаються витрати трансакції та рівні договорів-контрактів за допомогою встановлення ринкових впливів, з урахуванням системи формальних і неформальних обмежень [8-9]. Кожен учасник економічних відносин

зацікавлений у мінімізації зусиль з пошуку партнерів, тому інституційні зміни дозволяють полегшити виконання цього завдання, а також сприяють виконанню зобов'язань учасників. Для сфери ІКП зазначене полягає в поєднанні зусиль провайдерів. Поєднання зусиль провайдерів може здійснюватись у двох формах: через створення асоціацій з метою гармонізації відносин з державними регуляторами ринку ІКП та реалізації сумісних проектів з метою зниження витрат на отримання інформаційного потоку від магістральних провайдерів.

При цьому слід враховувати дію інституційних чинників, зокрема сприяння законодавства забезпеченню ефективного господарювання провайдерів, стану інфраструктурних об'єктів власників підземних комунікацій, наявності фінансового забезпечення подальшого розвитку сфери ІКП міста.

Як визначають фахівці [2; 3; 4], існуюча законодавча база, яка регулює відносини у сфері ІКП, потребує істотних змін, спрямованих на створення відповідних умов господарювання провайдерів, насамперед це стосується Законів України «Про телебачення і радіомовлення» та «Про регулювання містобудівної діяльності». Інфраструктурні об'єкти власників підземних комунікацій мають достатньо високий ступень зношеності та потребують модернізації [5; 7]. На фінансове забезпечення розвитку сфери ІКП міста достатньо серйозно впливає падіння попиту на інформаційно-комунікаційні послуги, обумовлене кризовими явищами в економіці та зниженням платоспроможності населення та бізнесу як існуючих, так і потенційних абонентів. Так, зокрема, доходи від надання послуг кабельного телебачення за перше півріччя 2017 р. збільшилися на 11% порівняно з аналогічним періодом минулого року. Однак це відбулося переважно за рахунок збільшення ціни послуги, тому що кількість абонентів кабельного телебачення на 1.07.2017 р. знизилася на 13,7% порівняно з аналогічним періодом 2016 р. [1].

Для подолання негативного впливу зазначених інституційних чинників доцільно формувати інституційні умови розвитку сфери ІКП міста. Так, удосконалення нормативно-правової бази повинно йти у напрямку запобігання отримання несанкціонованого інформаційного потоку провайдером, здійснення провайдером діяльності без отримання ліцензії, сприяння добросовісній конкуренції та рекламі.

Для реалізації проектів модернізації інфраструктурних об'єктів власників комунікаційних мереж (державної та комунальної форми власності) доцільне залучення коштів приватних інвесторів з використанням механізму державно - приватного партнерства (ДПП). Однак нині законодавство про ДПП також потребує вдосконалення.

Розширенню фінансових можливостей провайдерів щодо інвестування коштів у розвиток сфери ІКП міста сприятиме встановлення відповідних преференцій та пільг з боку держави, а також забезпечення технологічної нейтральності провайдерів, яка полягає у встановленні рівних умов ведення бізнесу при використанні різних технологій отримання інформаційного потоку (через мережу Інтернет, ефірні та кабельні мережі або за допомогою супутникових антен). Для підвищення інвестиційної привабливості сфери ІКП потрібно використовувати механізми лояльності з боку органів місцевого самоврядування до інвестування в розвиток міської інфраструктури (включаючи надання пільг при реалізації проектів щодо розвитку підземних комунікацій провайдерами для отримання сигналу від магістрального провайдера та надання інформаційного потоку абоненту).

Висновки. Доцільність дослідження сфери ІКП міста з точки зору інституційного підходу обумовлена можливостями локалізації головних учасників ринку інформаційно-комунікаційних послуг-провайдерів та абонентів на території міста як стійкого інституційного утворення. Структура та щільність інституційного середовища сфери ІКП міста (включаючи наявність інститутів, рівень взаємозв'язків і контактів між ними, їх здатність до реагування та адаптації на зміну умов) є недостатньо розвинутою. До складу основних інститутів, які беруть участь у функціонуванні та розвитку сфери ІКП міста, відносяться: держава, органи місцевого самоврядування, власники підземних комунікацій,

магістральні провайдери, провайдери та абоненти, які за допомогою відповідних інституцій (обмежень) забезпечують зниження трансакційних витрат завдяки організації, координації і стимулюванню поведінки актора. На підставі оцінки впливу інституційних чинників (законодавчого забезпечення, стану інфраструктурних об'єктів, фінансового забезпечення) на функціонування сфери ІКП міста розроблено пропозиції щодо формування інституційних умов (удосконалення нормативно-правової бази, модернізація інфраструктурних об'єктів завдяки реалізації інвестиційних проєктів на засадах ДПП, підвищенню інвестиційної привабливості), які сприятимуть розвитку сфери інформаційно-комунікаційних послуг міста.

Подальших досліджень потребують питання розвитку сфери ІКП на території нових інституційних утворень – об'єднаних територіальних громад.

Література

1. Інтернет та кабельне телебачення [Електронний ресурс] // Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації. – Режим доступу: <http://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=150&language=uk>
2. Объявлены итоги конференции Pay TV in Ukraine 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dsnews.ua/society/obyavleny-itogi-konferentsii-pay-tv-in-ukraine-2017-26092017120700>
3. Остапенко Ю.І. Завдання законодавчої політики у сфері розвитку телекомунікаційного ринку України / Ю.І. Остапенко // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2012. – №1(8). – С. 237–235.
4. Гілка У.Л. Особливості конкуренції на ринку послуг телекомунікацій / У.Л. Гілка // Наукові записки УНДІЗ. – 2009. – №3(11). – С. 95–103.
5. Филюк В.В. Концентрація на ринку телекомунікаційних послуг України: стан та проблеми регулювання / В.В. Филюк // Економічний вісник. – 2013. – №1. – С. 50–57.
6. Орлов В.Н. Инвестирование сферы ИКТ Украины в современных условиях / В.Н. Орлов, Г.А. Отливанская // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – №14. – С. 5–10.
7. Гончаренко С.В. Обґрунтування напрямів конвергентного розвитку телекомунікаційних підприємств / С.В. Гончаренко // Економіка. Менеджмент. Бізнес. – 2015. – №4 (14). – С. 91–97.
8. Хайкин М.М. Классический и институциональный подходы к развитию экономической теории сферы услуг / М.М. Хайкин, А.Б. Крутик // Научно-технические ведомости СПбГПУ. – 2012. – №5. – С. 11–16. – (Серия «Экономические науки»).
9. Полухина О.А. Институциональные основы формирования регионального рынка ИТ-услуг / О.А. Полухина // Проблемы современной экономики. – 2016. – №4(60). – С. 150–154.
10. Мельникова М.В. Проблеми розвитку сфери надання інформаційно-комунікаційних послуг у великому місті / М.В. Мельникова, О.С. Богачов // Економіко-правові проблеми розвитку великих міст та агломерацій в Україні: [монографія] / С.В. Богачов, М.В. Мельникова, В.А. Устименко та ін. – Харків: Видавництво «НТМТ», 2015. – С. 187–194.

References

1. *Internet ta kabelne telebachennia* (Internet and cable TV) (2017). The official site of the National Commission for State regulation in the sphere of communication and informatization, available at: <http://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=150&language=uk>. (Accessed 30 October 2017) (in Ukr.).
2. *Ob'yavleny itogi konferentsii Pay TV in Ukraine* (Conference results announced) (2017). available at: <http://www.dsnews.ua/society/obyavleny-itogi-konferentsii-pay-tv-in-ukraine-2017-26092017120700>. (Accessed 30 October 2017) (in Russ.).

3. Ostapenko, Y. I. Zavrannia zakonodavchoi polityky u sferi rozvytku telekomunikatsiinoho rynku Ukrainy (The tasks of legislative policy in the sphere of development telecommunication market of Ukraine), *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho»*, 2012, №1(8), pp. 237–235 (in Ukr.).

4. Hilka, U. L. Osoblyvosti konkurentsii na rynku posluh telekomunikatsii (Features of competition in the market of telecommunication services), *Naukovi zapysky UNDIIZ*, 2009, №3(11), pp. 95–103 (in Ukr.).

5. Filiuk, V. V. Kontsentratsiia na rynku telekomunikatsiinykh posluh Ukrainy: stan ta problemy rehuliuвання (Concentration in the market of telecommunications services in Ukraine: the state and problems of regulation), *Ekonomichnyi visnyk*, 2013, №1, pp. 50–57 (in Ukr.).

6. Orlov, V. N., Otlivanskaia, H. A. Investyrovanye sfery IKT Ukrainy v sovremennykh usloviakh (Investing in ICT in modern conditions), *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 2016, №14, pp. 5–10 (in Russ.).

7. Goncharenko, S. V. Obhruntuvannia napriamiv konverhentnoho rozvytku telekomunikatsiinykh pidpriemstv (Justification of directions convergent evolution of telecommunication enterprises), *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*, 2015, №4 (14), pp. 91–97 (in Ukr.).

8. Hajkin, M. M., Krutik, A. B. Klassicheskij i institucional'nyj podhody k razvitiyu jekonomicheskoy teorii sfery uslug (Classical and institutional approaches to the development of the economic theory of the service sector), *Nauchno-tehnicheskie vedomosti SPbGPU. Jekonomicheskie nauki*, 2012, №5, pp. 11–16 (in Russ.).

9. Poluhina, O. A. Institucional'nye osnovy formirovaniya regional'nogo rynku IT-uslug (Institutional basis for the formation of the regional IT services market), *Problemy sovremennoj jekonomiki*, 2016, №4(60), pp. 150–154 (in Russ.).

10. Melnykova, M. V., Bohachov, O. S. (2015). *Problemy rozvytku sfery nadannia informatsiino-komunikatsiinykh posluh u velykomu misti* (Problems of development of the sphere of information and communication services in a big city), In S. V. Bohachov (Ed.). *Ekonomiko-pravovi problemy rozvytku velykykh mist ta ahlomeratsii v Ukraini* (Economic and legal problems of development of large cities and agglomerations in Ukraine) (pp. 187–194), Kharkiv: Vydavnytstvo «NTMT». (in Ukr.).